

بوستان سعدی

ابو محمد شرف الدین مصلح بن عبداللہ

سعدی شیرازی

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، - ۴۶۹۱ ق.
 عنوان و نام پدیدآورنده: بوستان سعدی / ابو محمد بن عبدالله سعدی شیرازی
 مشخصات نشر: تهران، فرهنگ جامع، ۱۳۹۴
 مشخصات ظاهری: ۱۹۲ صفحه
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۱۴-۷۱-۰
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 موضوع: شعر فارسی -- قرن ۷ ق
 رده‌بندی کنگره: PIR۵۲۰۴۱۳۹۳ ح
 رده‌بندی دیوی: ۸ / ۳۱
 شماره کتاب شناسی ملی: ۳۶۳۳۵۸۴

بوستان سعدی

ابو محمد مشرف الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی

* ناظر فنی چاپ: مهندس سعید هاشمی * ناشر: فرهنگ جامع *

* چاپ و صحافی: فراز اندیش سبز * مکتبگرافی: ندائی *

* شمارگان: ۵۰۰ نسخه * نوبت و سال چاپ: اول ۱۳۹۴ *

* شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۱۴-۷۱-۰ * حقوق چاپ و انتشار این کتاب محفوظ به ناشر است *

انتشارات فرهنگ جامع

تهران، میدان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان لبافی نژاد، بین خیابان فخررازی و

دانشگاه، نبش کوچه اسلامی، پلاک ۱۸۶، کد پستی: ۱۳۱۴۸۸۳۶۱۵

تلفن: ۶۶۴۰۰۱۷۸ - ۶۶۴۹۶۹۹۷

خرید آنلاین کتاب در: www.Book20.com

قیمت: ۱۲۵۰۰ تومان

فهرست مطالب

۸		مقدمه
۱۳		دیباچه
۱۵		ستایش پیغمبر (ص)
۱۶		سبب نظم کتاب
۱۸		مدح ابوبکر بن سعد بن زنگی
۱۹		مدح مسعود بن ابی بکر بن سعد
۲۲		باب اول در عدل و تدبیر و رأی
۶۱		باب دوم در احسان
۸۳		باب سوم در عشق و مستی و شور
۹۹		باب چهارم در تواضع
۱۲۱		باب پنجم در رضا
۱۳۰		باب ششم در قناعت
۱۳۸		باب هفتم در عالم تربیت
۱۵۸		باب هشتم در شکر بر عافیت
۱۷۰		باب نهم در توبه و راه صواب
۱۸۵		باب دهم در مناجات و ختم کتاب

به نام خداوند بخشندهٔ مهربان

همه می‌دانند که شیخ سعدی شیرازی، گذشته از قصاید و غزلیات بی نظیری که از خود به یادگار گذاشته است، دو کتاب: یکی به نثر، موسوم به گلستان، و یکی به نظم، معروف به بوستان به نگارش آورده است؛ که شاید بتوان گفت، نه تنها در زبان فارسی، بلکه در هیچ زبانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت، مثل و مانند ندارد. منظور ما در این جا این نیست که در ستایش آثار جاویدان شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم، به گمان داریم که برای ادای این وظیفه، قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است، باید، و کسی که آن توانایی ندارد، دست بردنش به این کار نشاید.

غرض این است که در این سال، یعنی سال ۱۳۵۶ [هـ.ق] که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و بوستان هم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است، فارسی‌زبانان از ظهور این دو کتاب - در تاریخ ادبیات ایران، بجز نظم کتاب شاهنامه فردوسی و مثنوی مولانا جلال‌الدین هیچ واقعه - آن اهمیت نیست - شادی‌ها کنند و سرفرازی‌ها نمایند، و الحق آن اندازه که در تریایی ایرانیان بود، کوتاهی نکردند و جناب آقای علی اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند، و بخصوص از اینجانب، که خود را زیر بار خوانِ نعمتِ بی دریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعت‌های عمر خود را در مباحث آن یگانه سخنور پر معرفت گذرانیده‌ام، تقاضا کردند که به تهیه نسخه معتبری از گلستان - است بیرم و سپس نسبت به بوستان، و اگر ممکن شود، برای آثار دیگر افصح المتکلمین هم - وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفهٔ دلپذیر را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه گلستان، در بهار این سال به شرحی که در دیباچهٔ آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رسید و از چاپ درآمد. اینک کتاب بوستان را برای ارادتمندان شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم، تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم، با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس نیفتاده و

مقیّد به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرّفات عمدی گردیده است. و به این واسطه، مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه بدل ها از نسخه های مخصوص بر آن اختیار نماییم، نسخه های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه تر از همه بودند، متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم، در ذیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرّف جایز دانستیم، این بود که در نسخه های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق تر یافتیم، متن قرار دادیم و باقی را نسخه بدل کردیم؛ جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذوق خود را حکم نساخته، از آن نسخه کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مقابله با نسخه های درجه دوم اگر نکاتی درخور توجه کنیم، با قید اینکه «در نسخه های متأخر چنین است» آنها را در حاشیه آوردیم و برای اینکه از هیچ دقت و اهتمامی فروگذار نشده باشد، اختلافات قابل توجه را که در نسخه های چاپی دیدیم، نیز در حاشیه قید کردیم، و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه های متأخر مشاهده می شود و در نسخه های کهنه نیست، با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است، سیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود.

در یک مورد، در ترتیب اشعار جزئی ترفعی کرده ایم که امیدواریم تصرّف نامعقول نباشد و آن در صفحه ۱۷ این کتاب است که پنج بیت اول صفحه (در این چاپ، چهار بیت آخر صفحه ۲۱۹ و بیت اول صفحه ۲۲۰) در نسخه های دیگر بعد از بیت یازدهم (بیت هفتم صفحه ۲۲۰) آمده، به عبارت دیگر، محلّ صحیح بند دوم صفحه و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت ستاره ممتاز است، تغییر داده ایم.^۱

تصرّف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده ایم، در عنوان است. چون بسیاری از جاها تنظیم کنندگان نسخه ها عنوان حکایت قرار داده اند، در صورتی که قصّه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می کند، لازم دانسته اند عنوان ها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «وله ایضاً» و امثال آنها. پس چون نه نسخه ها درین عناوین متفقند و نه می توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز باب ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابراین گذاشتیم که عناوین باب های ده گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباچه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون باب ها هر جا که حقیقتاً قصّه و داستانی است، حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می کند،

۱. شماره صفحات این پاراگراف مطابق است با صفحات کتاب در چاپ فروغی توسط امیرکبیر.

عنوانی اختیار ننموده، به وسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی نامه» می‌نامند، چنان که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه کنندگان قدیم آن را «سعدی نامه» نامیده‌اند، پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را به قرینه «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند، و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده، بسیار و از آن جمله است:

نسخه متعلق به لرد گربنوی که در موزه انگلستان عکس برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲۰ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز همراه دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده، با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست، تمام و کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محل اعتنای تام ما بود است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم، آقای دکتر محمد حسین لقمان ادهم (لقمان الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و تقریباً و شاید بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبع آن تخریق کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بیشتر از نسخه لندن است، چون قدیمی‌ترین نسخه‌ای است که ما بدان دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است، در آن مقدار از کلیات که شامل ارزش و اعتباری بسزا دارد. نسخه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکس برداری شده و تاریخ کتاب آن ۷۲۸ هجریست. اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و بوستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

کلیات سعدی متعلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا که در تاریخ کتابتش معلوم نیست، ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه سده هشتم نوشته شده و نسخه‌ای است قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمندگی که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان در آن موقع از قلم افتاد و در عوض، وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانها می‌باشد، برای استفاده عامه وقف کرده‌اند، یاد کرده، طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی

مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده‌اند. تاریخ کتابت آن معلوم نیست، ولی از قرائن برمی آید که در اواخر سده هشتم نوشته شده. این نسخه، گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده چنین برمی آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحیح‌تر از گلستان بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین نصیری که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است. این نسخه‌ها که برشمردیم در سده هشتم نوشته شده و غیر از اینها نسخه‌هایی دیگر در اختیار ما برده که بسیار و صحت آنها نیز قابل توجه و از آن جمله است: کلیات خطی به ماه تاریخ کتابت آن «خیر الکلام» است (۹۲۳ هجری). کلیات خطی که سال ۱۰۰۰ هجری نوشته شده است.

بوستان به خط سلطان علم، معتمدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقاملک می‌باشد.

نسخه گراور شده بوستان به خط معتمد معروف. گذشته از اینها، بیش از ده نسخه خطی را چاپی معتبر (چاپ تبریز و طهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است.

از مراجعه دقیق به این نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آغاز که شیخ اجل بوستان را سروده، نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند، و انتشار یافته، سپس خرید او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می‌نماید که نسخه‌های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، با فرض اینکه نسخه دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این دو تحریر بوستان می‌توانند بود. و اگر آنها را اصل و در دو طرف قرار دهیم، بیشتر نسخه‌های دیگر، با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه‌های بوستان دیده می‌شود، غالباً از تصرف خود شیخ باشد، این فکر را نیز تولید می‌کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از

اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود، به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه، با کمال مسرت اظهار می‌شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده‌ایم، با اینجانب دستیاری بسزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهتمامی در این راه دریغ ننمودند، و به علاوه، فهرست حکایات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فائده کتاب به آخر آن ملحق ساخته‌ایم.

امتنان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف پرورانی که نسخه‌های گرانبهای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند وظیفه‌ای است که با کمال خرسندی ادای می‌کنیم.

محمدعلی فروغی

دیماه ۱۳۰۶